

ELS CLÀSSICS EN LA LITERATURA INFANTIL I JUVENIL

AULA CARLES RIBA

ELS CLÀSSICS EN LA LITERATURA
INFANTIL I JUVENIL

Consell Editor

ROSA CABRÉ (Universitat de Barcelona)
VITTORIO CITTI (Università degli Studi di Trento)
CARLES GARRIGA (Universitat de Barcelona)
MONTSERRAT JUFRESA (Universitat de Barcelona)
JORDI MALÉ (Universitat de Lleida)
ALAN YATES (University of Sheffield)

AULA CARLES RIBA

ELS CLÀSSICS EN LA LITERATURA
INFANTIL I JUVENIL

*Edició a cura de
Jordi Malé i Josep Murgades*

UNIVERSITAT DE
BARCELONA

Edicions

SUMARI

Presentació	7
«Mare, qui són els déus de l'Olimp?». Pervivència dels clàssics grecs en la literatura infantil actual CRISTINA GARRETA GIRONA	9
La gruta de Calipso, un tesoro para los niños ROSA NAVARRO DURÁN	31
Alguns motius odisseics en la rondallística catalana JAUME ALMIRALL I SARDÀ	47
Les adaptacions d'Homer de Carles Riba per a infants ELOI CREUS	87
Els mites clàssics i <i>Cavall Fort</i> ALBERT JANÉ	121

PRESENTACIÓ

Els temes sobre Grècia i Roma fa molt de temps que han entrat a formar part de la literatura per a infants i per a adolescents, a través de textos de ficció històrica, de fantasia, de misteri o simplement de reculls i adaptacions de relats mitològics. Les descripcions i recreacions del món clàssic han anat variant segons les èpoques, reflectint els canvis socials i culturals, i configurant recepcions diferents dels diversos motius històrics, literaris i mítics, sovint amb la intenció d'educar la joventut amb els exemples del món heroic. Amb aquest aplec d'estudis, l'Aula Carles Riba vol oferir una mirada sobre aquest camí de pervivència de l'antiguitat grecolatina en l'imaginari infantil i juvenil.

Al seu origen cal cercar-hi una reunió científica: les jornades que sobre aquest tema es van celebrar els dies 12 i 13 de maig de 2016 a la Universitat de Barcelona i l'Institut d'Estudis Catalans, les dues institucions que emparen l'Aula Carles Riba. El present volum s'inscriu dins els objectius de recerca de l'Aula, centrats en l'estudi de la pervivència i la transformació de la literatura clàssica en els temps moderns, i prolonga, així, la línia d'investigació que ja havia donat com a fruits els dos aplecs d'estudis sobre *Mites clàssics en la literatura catalana moderna i contemporània* (2007, i II 2017).

L'Aula Carles Riba és un espai de debat entre investigadors i investigadores de la cultura clàssica i la catalana amb l'objectiu de dilucidar el paper dels clàssics i de l'humanisme en la nostra història literària i ideològica (<http://www.ub.edu/acr/>). Amb motiu del

desè aniversari de la mort de Carles Riba, esdevingut el 1969, els departaments de Filologia Catalana i Filologia Grega de la Universitat de Barcelona van iniciar una col·laboració que fructificaria, a principis dels anys setanta, amb la creació de l'Aula. Interrompuda la seva activitat el 1981, va ser represa el 1998 amb professorat de Filologia Catalana i Filologia Grega de la Universitat de Barcelona i de la Universitat de Lleida, i posteriorment de les Universitats de València, Università degli Studi di Firenze i Università degli Studi Roma-Tre. L'any 2005 i novament el 2014 va ser reconeguda com a Grup de Recerca Consolidat de la Generalitat de Catalunya (2005 SGR 00814 i 2014 SGR 1525). Actualment està integrada dins el Grup de Recerca Consolidat Logotekhnia. Estudis de cultura grega antiga (2017 SGR 894).

«MARE, QUI SÓN ELS DÉUS DE L'OLIMP?».
PERVIVÈNCIA DELS CLÀSSICS GRECS
EN LA LITERATURA INFANTIL ACTUAL¹

CRISTINA GARRETA GIRONA
Directora de Biblioteques Municipals de Reus

La voluntat d'aquesta comunicació és la de posar damunt de la taula quines eines han tingut les famílies al llarg del temps per respondre a aquesta pregunta, que podria sorgir de l'interès dels seus fills en un moment determinat, per casualitat, en un ambient domèstic, per tant en un entorn no acadèmic, sense que hi hagi, necessàriament, persones il·lustrades sobre el tema. Potser la pregunta pot sorgir d'un simple passeig pel carrer en un recorregut en què fàcilment ens podem trobar una escultura clàssica.² Potser podria haver sorgit d'un infant que fullegés la revista *Violet* als anys trenta, un suplement de la revista *Patufet*, que es trobés amb les vinyetes d'«Els viatges d'Ulisses» (Bécquer 2012). També podria sorgir des-

---

¹ Voldria expressar el meu agraïment als membres de l'Aula Carles Riba, especialment a Josep Murgades, per comptar amb mi en un programa ple de persones que respecto i admiro molt. També voldria agrair el suport que m'han donat diverses persones, com l'Anna Cortadelles i l'Àngels Ollé, que m'han situat dins el complex món de la literatura grega passant-me informació valuosa; la Maria Pallejà, per les il·lustracions que van acompanyar la presentació; la Carmen Jiménez, que em va guiar per la laberíntica Biblioteca de la Fundació Marta Mata; el Xavier, que va fer possible l'impossible, i a l'Aina, que ha acceptat les meves absències. Finalment, a tots els assistents que van dedicar el seu temps a les jornades.

² El nom de Reus, per exemple, que va rebre el títol de «Ciutat Esforçada» el 1843, va quedar iconogràficament associat al d'Hèrcules. A la conferència es va mostrar el monument a la plaça d'Hèrcules (Jiménez 2016).

prés d'una tarda de cinema i haver vist la pel·lícula *Hèrcules* de Disney, que a partir de l'any 1997 va esdevenir, com totes les de la factoria, un fenomen de masses; o després d'haver fet una partida al joc d'Internet creat el 2010, Grepolis, en el qual mentre es construeix una ciutat grega van apareixent els déus amb els seus atributs principals per facilitar o destruir la feina feta del jugador, i encara, i tant!, la curiositat la podria desvetllar des de l'any 2015 un jove lector de les novel·les de la sèrie *Percy Jackson* (Riordan 2015).

Com a bibliotecària, m'agradaria pensar que aquestes famílies anirien a trobar la resposta adequada al nivell que necessiten els seus fills i les seves filles físicament a les biblioteques públiques de Catalunya o a partir dels seus catàlegs per Internet. I si volem respondre-la des d'avui, situant-nos en un temps passat, disposem també d'uns magnífics catàlegs patrimonials: el de la Biblioteca de Catalunya, el de la Fundació Marta Mata Garriga o el de les Universitats, integrats tots ells dins el Catàleg Col·lectiu de les Universitats Catalanes (CCUC).

Abans d'intentar entrar en la matèria, m'agradaria encara comentar que per fer aquest estudi m'ha calgut superar tres dificultats principals. La primera, comuna a tot estudi: *els límits*. Primer els que la petició de l'organització em proposava: llibres adreçats als infants, editats a Catalunya abans i després de la Guerra Civil fins als nostres dies. Després, ha calgut fer front a d'altres que el gènere té de propis, perquè amb els llibres antics és difícil definir quins s'adrecen als infants, específicament per a ells, i quins devien llegir realment, fossin o no concebuts per a aquest públic.

La segona, en aquest estudi, ha estat la d'haver de fer una *cerca per matèria*, que ens ha fet descartar no només els catàlegs de les biblioteques públiques del nostre país que no indexen els llibres de ficció, sinó altres eines que per a altres estudis han estat molt valuoses (Rovira 1972, Valriu 1994, Bernal 2002, Lluch 2013), i haver de recórrer al CCUC o a bibliografies temàtiques poc específiques per al nostre àmbit, com la Biblioteca Frederic Travé (Biblioteca de Catalunya 2001), la bibliografia de manuals de mi-

tologia de Navarrete de 2002 o articles i altres referències puntuals (Galofré 1985).

La tercera, que he titulat *Homer versus Isop*, ha estat encara més específica a l'entorn de la mitologia: entendre la seva vinculació històrica amb la religió i la moral i quin ha estat el seu paper en les societats al llarg del temps. Ens caldrà tenir present el rol que ha tingut el llibre, en especial el llibre per a infants, tot sovint identificat amb les eines d'adoctrinament. En relació amb aquest punt ens caldria observar el concepte de lectura per a infants al llarg dels temps. La consideració de les necessitats lúdiques, artístiques, pedagògiques o morals que els adults suposen per als infants ha variat molt en les diverses societats i n'ha condicionat l'evolució dels llibres i de la lectura (Hazard 1982). L'època arcaica de la literatura grega ens ofereix dos gèneres que exemplifiquen molt bé aquesta relació, ja que han tingut dues evolucions totalment oposades entre elles, fruit de la manera com s'ha entès la moral. Parlem de la mitologia (que per simplificar personificarem en Homer) i de les *Faules* d'Isop.

Per una banda, observem les *Faules* d'Isop. Un conjunt de textos breus, edificants moralment, il·lustrats des de bon començament, que ha gaudit de bona salut i d'un reconeixement immillorables. Podríem dir que són els textos més antics presents i vius en l'imaginari col·lectiu actual. Algunes d'aquelles primeres faules perviuen de tal manera que tenen el mateix grau de referència que els contes populars o d'autor popularitzats. Són a l'imaginari de tothom faules com les de *La llebre i la tortuga*, *El lleó i el ratolí* o *La formiga i la cigala*, contes tan arrelats a casa nostra com la *Caputxeta*, el *Patufet* o les *Tres bessones*. Han estat, fins i tot, un fil conductor del llibre en català, ja que han gaudit de llicència durant totes les èpoques, incloent-hi les de repressió i dictadura, per ser editats, corregits i augmentats (o disminuïts) com a llibre d'aprenentatge de la lectura. Des dels inicis de la impremta (disposem a la Biblioteca de Catalunya d'algun incunable que inclou les *Faules* d'Isop), passant per les primeres edicions documentades per Llanas (2002: 124)

de 1550 i 1576, i per edicions en català durant els anys del Decret de Nova Planta, fins a arribar a edicions magnífiques encara avui dia per al gaudi de petits i grans (Garreta 2015).

A l'altra cara de la moneda, la mitologia, el gènere fruit de la capacitat humana de contemplar, meravellar-se i intentar explicar-se la placidesa del mar brillant o la por produïda per la mateixa mar bategant. Per cada misteri, per cada pregunta, en naixia una divinitat (*D'Hèrcules* 2004). Aquests relats complexos no han gaudit de la mateixa sort. Les societats que han vist en el llibre un enemic que cal controlar i vigilar per no difondre idees perilloses o moralment incorrectes, són a la vegada societats que han vist els infants només com a adults en formació, a qui cal proveir tan sols de doctrina i coneixement. Aquestes mentalitats no capten el llenguatge simbòlic ni la poesia de la mitologia. Veuen en els habitants de l'Olimp éssers aberrants, excessius, i en l'*Odissea*, un perill per a la seva moral. En fan una lectura literal, en cap cas l'interpreten com un material literari que pugui adreçar-se a les criatures. Aquesta visió al nostre país és bastant persistent al llarg del temps i ha perdurat fins ben entrat el segle XIX. Mentre anglesos, francesos i alemanys en feien magnífics estudis literaris, aquí encara calia publicar amb notes i advertiments per superar la censura del moment. Les primeres publicacions es faran amb una finalitat ben clara: la instrucció artística dels infants. És per aquest motiu que en trobem molt pocs exemples i que es tracta pràcticament de diccionaris de símbols per a la identificació dels déus a partir dels seus atributs principals en les diferents representacions que se n'han fet al llarg de la història.

Dit tot això, ara sí que entrem a fer un seguiment dels materials bibliogràfics editats a Catalunya, que, com és sabut, no sempre vol dir en català.

El primer testimoni que he localitzat d'un llibre de mitologia adreçat als infants és de 1740, d'origen francès, traduït al castellà:

GAUTRUCHE, Pierre (ca. 1740). *Epitome de la fabulosa historia de los dioses / que en francés escribió [...] Pedro Gautruche [...]; resumido y traducido en español para la mayor utilidad de la juventud*, Bar[celona], en casa de Mariano Soldevila [...].

A aquesta data, Rousseau feia vint anys que havia publicat *Émile*, o el llibre de l'educació (1722). Altres llibres infantils existents o a punt de ser publicats segons Valriu (1994) són: *Contes d'antany* de Perrault (1697), *Robinson Crusoe* (1719) i *Els viatges de Gulliver* (1726). També a França s'ha publicat un llibre molt especial, *Les aventures de Télémaque* (1699), que podríem considerar una primera adaptació d'un text clàssic per a infants. Les corts dels reis francesos posen de moda els contes de fades i les al·lusions mitològiques en el galanteig amorós... A Catalunya, mentrestant, estem sota les pedres: res de català ni de cultura pròpia. Les escoles, en castellà, estan en mans de diversos ordes religiosos. El Decret de Nova Planta ens ha deixat esclafats culturalment i creativa.

Epitome de la fabulosa historia de los dioses és un compendi de mitologia traduït del francès. No es caracteritza pel seu rigor, ja que barreja noms grecs i romans. Al final, i no al començament (com sí que fan els altres exemples que veurem més endavant), porta un aclariment modern i interessant de les al·legories o de com cal interpretar els textos mitològics que conté:

Los Poetas y Doctores de la profana antigüedad, ocultaron muchos y muy sanos y prudentes documentos para corregir las costumbres, en las tinieblas de las Fábulas, y simulacros de sus fingidas Deidades; así deve el Christiano, erudito Humanista procurar saber, que verdad y bondad se le esconde con el velo de tan obscuras ficciones. Por lo cual en Saturno, hijo del Cielo, vea al Tiempo, porque lo forma el Cielo con su duradera, y anual vicisitud; pintanlo en trage de viejo alado, armado de una hoz, y devorador de sus hijos; porque en el Tiempo es igual la velocidad a su vejez, y gasta y consume las cosas todas; Sucede à Saturno Jano de dos rostros esto es la Prudencia que mira à lo venidero, sin olvidarse de lo pasado [...] (Gautruche 1740: 135-136).

El següent exemplar que he localitzat és de 1833. Han passat gairebé cent anys des del títol anterior, però el panorama català del llibre per a infants no ha canviat gaire. La literatura pròpia i en català corre a nivell oral, es basa en mites, llegendes, costums i festes ancestrals, i en publicacions senzilles de canya i cordill. Seria llarg de destriar, i per tant tot un altre tema, la relació i origen entre els relats mitològics i tot el corpus folklòric de diverses cultures, i especialment en relació amb la catalana (Temporal 1998).³

Nuevo compendio de la mitología, ó, Historia de los dioses y héroes de la fábula: en preguntas y respuestas, para uso de los niños / traducida del frances; adornada con una lámina fina (1833), Barcelona, Libr. de Manuel Saurí.

Novament ens trobem davant una traducció d'un original francès que es destina a la instrucció artística i literària dels joves estudiants. Utilitza un sistema molt comú en els llibres adreçats als infants amb una finalitat didàctica: és el recurs del diàleg entre dos personatges per mitjà de preguntes (l'alumne) i respostes (el mestre). Aquesta edició inclou una introducció amb l'advertiment dels editors que ens informa que s'han fet molts llibres de mitologia (a França) amb l'objectiu d'instruir la canalla, però que aquest és el més adequat per la seva brevetat, malgrat que l'origen dels relats sigui «la ignorància dels antics pobles». Llegim-lo:

Son varias las obras de mitología que se han publicado, pero ninguna reúne las condiciones que la presente; en efecto, en casi todas las obras de esa clase se ha olvidado el objeto á que eran dedicadas, pues debiendo ser para la instrucción de la juventud, se ha tratado en ellas solo de aglomerar, fastidiando de este modo á los niños, que viendo las lecciones largas pierden la afición á un estudio que por su pesadez se les hace poco alagüeño, y que en si es tan esencial para el conocimiento de las obras clásicas de pintura y escultura, y de los poetas antiguos y modernos.

³ Vegeu el text de Jaume Almirall dins el present volum.